

rım hanlıklarında ve Bâbürlüler'de de "kâtip" mânasında geçmiştir. Hazar ötesi Türkmenler'i arasında "koşuklar, yani şiirler okuyan şair" mânasını taşıyan kelime, Hîve ve Buhara'da "halk şair çalgıcısı"nı ifade etmektedir. Bahşı kelimesine müslüman Kırgız-Kazaklar arasında bahsı, bahşı ve bahsa şekillerinde hâlâ rastlanmaktadır. Bunların kullandıkları müzik aleti (kopuz) bir çeşit viyolonsel olup yay ile çalınmaktadır.

Bahşı kelimesi Azerbaycan ve Anadolu Türkleri arasında ise yaygın olarak kullanılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Reşidüddin, *Histoire des Mongols de la Perse* (nşr. ve trc. Quatremère), Paris 1836, s. 184-199; Radloff, *Das Schamantum und sein Kultus*, Leipzig 1885, s. 60 vd.; Ebü Bekir Divayev, *İz Oblasti Kirgizskih verovaniy, Bakuy, hak. lekar i koldun*, Kazan 1899; F. W. K. Müller, *Uiguri-ca*, Berlin 1922, III, 46; IV, 4, 6, 26, 30, 113; B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimat Teşkilâtı* (trc. Abdülkadir İnan), Ankara 1987, s. 264; M. Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatının Menşei", *MTM*, IV (1331), s. 21-25, 57 vd.; a.mlf., "Bahşı", *İA*, II, 233-238; B. Spuler, "Bakhsî", *El²* (İng.), I, 953; a.mlf., "Bahşı", *İDMİ*, IV, 135-136.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

BAHŞİ

(بخشی)

Muhammed b. Muhammed
el-Bahşî el-Halvetî
(ö. 1098/1687)

**Halvetiyye tarikatının
Bahşıyye kolunun kurucusu.**

1038'de (1628) Halep yakınlarındaki Bekfelün köyünde doğdu. Bazı kaynaklarda doğduğu köye nisbetle Bekfelünî diye anılır (Brockelmann, *GAL*, II, 397). Amasya'dan Suriye'ye göç eden büyük dedesi Ahmed el-Bahşî tanınmış bir sûfî, tefsir ve fıkıh âlimi idi (Taşköprizâde, s. 413). Bahşî ilk dinî bilgileri çocukluğunu geçirdiği Halep'te babasından öğrendi. Daha sonra Şam'a giderek devrin tanınmış âlimlerinden dinî ilimleri tahsil ettikten sonra Halep'e döndü ve oraya yerleşti. Halep'te müftü Muhammed Hasan el-Kevâkibî'den fıkıh ve hadis dersleri aldı. Bir süre sonra talebe okutmaya başladı ve bazı risâleler telif etti. Bu arada Halvetî-Cemâlî şeyhlerinden İhlâs b. Nasruddin'e intisap ederek sülûk*ünü tamamladı. 1675'te Anadolu'ya gitmek üzere Halep'ten ayrıldı. Anadolu'yu dolaşarak İstanbul'a kadar gitti. Burada Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa'nın ilgi ve teveccühünü kazandı. Halep'e döndüğünde vefat etmiş bulunan şeyhinin ma-

kamına geçti. Bir süre irşad faaliyetinde bulunduktan sonra yerine oğlu Muhammed'i bırakarak hacca gitti. Hac sonrası Halep'e dönmeyip Mekke'ye yerleşti. 5 Rebülâhîr 1098'de (18 Şubat 1687) burada vefat etti ve Hz. Hatice'nin kabri yakınlarına defnedildi.

Tarikat silsilesi Halvetiyye'nin Cemâliyye koluna ulaşan Şeyh Bahşî'ye, tasavvuf tarihi kaynaklarında Bahşıyye adlı bir tarikat nisbet edilmektedir. Harîrîzâde'nin tövbe, iman, İslâm, evrâd ve ibadete dayalı beş esası olduğunu söylediği bu tarikatın yaygınlık derecesi hakkında bilgi yoktur.

Eserleri. 1. *Şemsü'l-mefâhîr*. Muhammed b. Yahyâ et-Tâzeffî'nin (ö. 963/1556) Abdülkâdir-i Geylânî'nin menâkıbına dair *Qalâ'idü'l-cevâhîr* (Kahire 1303) adlı eserinin zeylidir (Kahire 1326). 2. *Reşehâtü'l-meddâd fî mâ yete'alleku bi's-şâfinâtî'l-ciyâd*. At yetiştirilmesiyle ilgili olan bu eser Râgıb et-Tabbâh tarafından neşredilmiştir (Halep 1930). 3. *Risâle fi tefsîri Sebbihi'sme rabbike'l-a'îlâ*. A'lâ süresinin tefsiri olup Sadrazam Kara Mustafa Paşa'ya ithaf edilmiştir (Brockelmann, *GAL*, II, 397).

Şeyh Bahşî'nin bu eserleri dışında kaynaklarda *Şerhu'l-Bürde*, *Şâfiye nazmü'l-Kâfiye*, *Hâşiye 'ale'l-Î'râbi'l-Kârî* adlı üç eseri daha zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 413; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, IV, 208-211; Harîrîzâde, *Tib-yân*, I, vr. 107^b-108^b; *Tomar-Halvetiyye*, s. 89-90; Râgıb et-Tabbâh, *İ'lamü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-sehba'*, Halep 1342, VI, 402-406; Serkis, *Mu'cem*, I, 583; Brockelmann, *GAL*, II, 397; *Suppl.*, II, 490; Ziriklî, *el-A'îlâ*, VII, 65.

NİHAT AZAMAT

BAHŞİŞ

(بخشش)

Türk-İslâm devletlerinde hükümdarların, çeşitli vesilelerle maiyetlerinde hizmet edenlere; yeni tahta geçtiklerinde devlet hazinesinden maaş alanlara; ilk sefere çıkışları münasebetiyle de askerlere dağıttıkları para (bk. CÜLÜS; İN'AM; PİŞKEŞ).

BAHŞİYYE

(البخشية)

Halvetiyye tarikatının Muhammed b. Muhammed el-Bahşî'ye (ö. 1098/1687) nisbet edilen bir kolu (bk. BAHŞİ).

BAHT

(بخت)

İlâhî iradenin insanlar için çizdiği hayat programı anlamında kullanılan bir terim.

Semavî dinler başta olmak üzere köklü inanç ve düşünce sistemleri kâinatı yaratan ve yöneten Tanrı'nın sınırsız bir ilim, irade ve kudrete sahip olduğunu genellikle kabul etmişlerdir. Kâinatın bütün nesne ve olayları O'nun bu yetkin sıfatlarının ilgi alanı içindedir. Dolayısıyla tek başına her bir insanın, ayrıca insanların oluşturduğu toplumların hayat programı kaçınılmaz bir şekilde ilâhî ilim ve iradenin belirlediği çizgi üzerinde yürümek durumundadır. Şüphe yok ki Allah dilediğini yapan, her hâlûkârda iradesini yürütendir (bk. Âl-i İmrân 3/40; el-Mâide 5/1). Öte yandan beşerî arzuların sınırsız denecek kadar çok olmasının yanında hayatta gerçekleşme imkânlarının sınırlı olduğu da gözlenmekte ve bilinmektedir. Bu sebeptir ki insanlar fiilen gerçekleştiremedikleri veya gerçekleştirmesinin zor olduğunu sandıkları önemli işleri kader denen ilâhî programa bağlamışlardır. Türkçe'de bu duygu ve düşünceleri dile getiren **baht**, **talih**, **kısmet**, **nasip** ve **kader** gibi kelimeler yer almış, bu kelimelerle oluşan çeşitli deyimler doğmuştur.

Tercih edilen görüşe göre Farsça'dan Arapça'ya da geçmiş bulunan baht, "iyi ve kötü olayların bağlı bulunduğu insan üstü program" anlamına geliyorsa da daha çok sevindirici olaylar için kullanılmaktadır. Aynı mânaya gelen talih ise Arapça tâlî (الطالع) kelimesinin Türkçe'de aldığı şekildir. Tâlî "yükselen, ortaya çıkan", güneş ve ay için kullanıldığında "doğan, tecelli eden" gibi anlamlara gelir. Astroloji ile meşgul olanlar, belli yıldızların görünmesine bağlı olarak vuku bulacağını tahmin ettikleri olaylara da tâlî demişlerdir. Buna göre talih, "insan irade ve kudretinin ötesinde gelecekte gerçekleşecek olan bir program"dır; başka bir deyişle, "kaderin daha çok iyi yönde olmak üzere bir tecellisi"dir. Arapça'da "pay, hisse, bölüşülen şeyin belli bir kısmı" anlamına gelen kısmet ile nasip kelimeleri de Türkçe'de aynı maksatla kullanılmaktadır. Kısmet "bölme, bölüşme" anlamındaki kasm ve iktisâm kelimeleriyle bağlantılıdır. Bir âyette, "Dünya hayatında onların geçimliklerini biz taksim ettik" (ez-Zuhur 43/32) denilmektedir. Buna göre kısmet,

"Allah'ın daha çok geçim açısından önceden (ezelde) herkesin elde edeceği şeyleri belirlemesi, rızkını taksim etmesi", nasip ise "bu taksimde herkese ayrılan pay" mânalarına gelir. Aynı duygu ve inanışları ifade etmek üzere kullanılan kader kelimesi, aslında diğer bütün kavramları içine alabilecek geniş bir muhtevaya sahiptir. Kader, "canlı cansız bütün tabiat nesnelerinin ve bütün olayların önceden Allah tarafından bilinmesi ve planlanması" demektir. Hiçbir şeyin bu plan dışında kalması veya buna ters düşmesi mümkün değildir. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu ilâhî irade ve takdirin hayır veya şer niteliğindeki her şeye şâmil olduğunu kabul ederler. Bununla birlikte Türkçe'de kader baht, talih, kısmet, nasip ve Fransızca'dan dilimize geçmiş bulunan **şans** (chance) kelimelerinin aksine daha çok elem verici tecelliler için kullanılmaktadır. "Baht, talih" mânasında kullanılan **felek** ise (Arapça'da dehr, zaman, Farsça'da çarh), insan hayatının önceden düzenlenmiş programından çok bu programı düzenleyen güç anlamında da kullanılmaktadır (bk. FELEK).

Hayatın acı ve tatlı olaylarla dolu olması, kişinin hoşlanmadığı fakat ortadan kaldırmaya, hatta kaçınmaya bile gücü yetmediği vâkiaları kabullenerek yaşamak mecburiyetinde bulunması, insanı ister istemez tabiat üstü bir yönetici ve etkileyicinin varlığı sonucuna götürmüş ve kendisinde bu varlığa bağlanma ihtiyacını doğurmuştur. Allah inancının fitrî oluşunun anlamı da budur. Her asırda sayıları pek az olan Cebriyye taraftarları bir yana İslâm bilginlerinin büyük çoğunluğu, Allah'ın mutlak kudret ve iradesinin yanında insanın da sınırlı bir güç ve iradeye sahip bulunduğunu kabul etmişler, konu ile ilgili olarak çeşitli âyet ve hadislerden oluşan nasları bu anlayışa uygun bir şekilde yorumlamışlardır. İrade hürriyeti ve akıldan ibaret olmak üzere insanın sahip bulunduğu iki değerli şey sayesinde ki o birçok varlıktan üstün görülmüş (bk. el-İsrâ 17/70), yaratana ve yaratılmışlara karşı sorumlu tutulmuştur. İrade hürriyeti ve buna yön verecek zihni kapasite mevcut olunca da insanın hareket geçmesi ve elinden gelen çabayı sarfetmesi gerekir. Yüce Allah tarafından düzenlenen tabiat kanunları gereğince gayret göstermeden başarıya ulaşmak mümkün değildir. Buna göre, kader ve irade hürriyetine dair nazari tartışma-

lar bir yana, pratikte sonuca götürecek girişimlerde bulunmadan ve elden gelen gayreti sarfetmeden kaderin tecellilerini beklemenin, başarısızlık halinde de talihine küsmenin İslâmiyet'in inanç, hukuk ve ahlâk prensipleriyle çeliştiği görülmektedir. Şüphe yok ki irade hürriyeti ve iş yapma gücünün bulunmadığı yerde sorumluluğun, dolayısıyla dünyevi ve uhrevî ceza veya mükâfatın bulunması da söz konusu değildir. Nitekim **cebr*** görüşünü benimseyenler bile Allah'ın mutlak kudret ve iradesinin karşısında kulun iradesini yok mesabesinden görmüşlerse de fiilen her insanın sorumlu olduğunu kabul etmişlerdir. Sorumluluk açısından bakıldığı takdirde Cebriyye'nin insan iradesini yok farzedişi, uygulamaya intikal etmeyen, sırf teorik ve felsefî bir münakaşa görünümü arzeder (bk. CEBRİYYE; KADER).

İslâm felsefesinde baht kelimesi, Aristoteles felsefesindeki **tukhê** teriminin karşılığı olmak üzere, **ittifak** kelimesinin eş anlamlısı olarak özellikle "tesadüf" mânasında kullanılmıştır. Aristo, "Bir şeye ait olan ve onun hakkında doğru olarak tasdik edilen, ancak ne zorunlu ne de çoğu zaman vuku bulan şey" diye tarif ettiği (*Métaphysica*, 1025^a, 10-15) **araz***ın belli bir sebebinin bulunmadığını, ancak tesadüfî yani belirsiz bir sebebinin olacağını belirtmiştir. Böylece o, âlemden belirli ve zorunlu sebepler yanında tesadüfî ve ârızî sebeplerle sonuçların da bulunduğunu düşünmek suretiyle felsefesini katı determinizmden kurtarmak istemiştir. Fârâbî aynı anlayışı baht yerine yine "tesadüf" mânasında ittifak kelimesiyle ifade etmiş (bk. *en-Nüket*, s. 79), İbn Sînâ ise hem ittifak hem de baht kelimelerini birlikte kullanmıştır. İbn Sînâ nefis-beden ilişkisini incelerken illetleri "**zâtî**" ve "**arazî**" olmak üzere ikiye ayırarak nefislerin bedenlerden önce mevcut olmadığını, nefislerin ortaya çıkması (*hudûs*) ve çoğalmalarının tesadüfen ve rastgele (alâ sebîl-i ittifâk ve'l-baht) olmayıp bedenlerin oluşmasıyla birlikte gerçekleştiğini, her beden için zorunlu ve gayeli olarak bir nefis meydana geldiğini belirtmiş, bu şekilde Eflâtun'un **tenâsüh*** görüşünü reddetmiştir (bk. *en-Necât*, s. 386-387; *Avicenna's De Anima*, s. 233). İbn Rüşd de *Metafizika*'nın tefsirinde (*Tefsîru Mâ ba'de't-tabî'a*) Aristo'daki tesadüf düşüncesini baht ve bazan da ittifak terimleriyle ifade etmiştir (II, 692, 695; III, 1457-1470). İbn Rüşd'e göre gerçek anlamıyla illet ile baht ara-

sında fark vardır. Zira belli bir illetten belli bir sonuç doğurmasına karşılık tesadüfün neler getireceği bilinemez. Çünkü tesadüfler gibi bunların sonuçları da belirsiz ve sınırsızdır.

BİBLİYOGRAFYA:

Lisânü'l-'Arab, "tî'a", "k̄sm" ve "n̄sb" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "kısm" ve "na-şib" md.leri; Dihhudâ, *Luğatnâme*, "baht" md.; Aristoteles [Aristo], *Métaphysica* (trc. J. Tricot), Paris 1981, 1025^a, 10-15; Fârâbî, *en-Nüket (el-Mecmû' içinde)*, Kahire 1325/1907, s. 79, 84; İbn Sînâ, *en-Necât* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1364 hş., s. 386-387; a.mlf., *Avicenna's De Anima: Kitâbü'n-Nefs* (nşr. Fazlurrahman), London 1970, s. 233; İbn Rüşd, *Tefsîru Mâ ba'de't-tabî'a*, II, 692-695; III, 1457-1470; J. H. Kramers, "Kismet", *İA*, VI, 770-771; C. E. Bosworth, "Kisma", *El²* (İng.), V, 184; W. Eilers — S. Shaked, "Baht", *Elr*, III, 536-538.

BEKİR TOPALOĞLU

BAHTÂVER HAN

(ö. 1096/1685)

Bâbürlü sarayında önemli memuriyet ve hizmetlerde bulunan devlet adamı ve tarihçi.

Ailesi, doğum tarihi ve yeri hakkında yeterli bilgi yoktur. Muhtemelen 1029'da (1620) doğmuştur. Gençliğinde Şehzade Evrengzîb'e intisap etti ve arzuallemlerin takdiminde (hizmet-i arâyiz) görev aldı (1654). Taht mücadeleleri sırasında kardeşlerine karşı Evrengzîb'i destekledi. Evrengzîb, I. Âlemgîr unvanıyla tahta çıkınca Bahtâver'i yakınları arasına aldı ve kendisine "han" unvanını verdi (1659). Bahtâver Han daha sonra **dârûga***-yi havâssân tayin edildi (1670). Bâbürlüler'e otuz yıl sadakatle hizmet etti ve 15 Rebîülevvel 1096'da (19 Şubat 1685) Ahmednagar'da öldü. Cenazesi Delhi yakınlarındaki Bahtâver-pûre'ye (bugünkü Bestî Nebî Kerim) getirilerek daha önce yaptırmış olduğu türbeye defnedildi. Evrengzîb onun ölüm haberini alınca çok üzülmüş, cenaze namazını bizzat kıldırmış ve tabutunu taşımıştır.

Bahtâver Han akıllı, dindar ve hayır sever bir devlet adamıydı. Cami, kervansaray ve köprü gibi hayır müesseselerinin kuruluşunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Âlim, şair ve edipleri himaye ederek onları eser yazmaya teşvik etmiştir. *Me'âsir-i Âlemgîrî* müellifi Müstaid Han onun özel kâtipi, muhasebecisi ve yakın dostu olduğu gibi *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*'yi telif eden heyette yer alan Şeyh Radıyyüddin Bagal-